

és a „nyájállat“-fogalom a lelkiismeretlen törtetés nyelvére fordítva egyszerűen nagystílű és semmi skrupulust sem ismerő, szemérmetlen nyereszkeskedőt kezd jelenteni; a másik oldalon viszont a túlzásba vitt, igazi orosz vakhittel keresztülvitt felebarát-imádás a mostani moszkvai népboldogításhoz veszedelmesen hasonló elveket gyümölcsözőtt Tolsztojnál. Jól mutatják éppen ezek a gondolkodók a modern európai kultúra krízisét, sőt a jelenlegi „fehérember-kultúra“ változását, az ebből fakadó lázakat, amelyek most, a világháború után még csak fokozódni fognak. A szerző ezt nem láthatta még ilyen ríktó fényben, mert pl. Tolsztoj cikke még 1911-ből való, s abban az évben már nyomtatásban is megjelent. Mégis éppen ez az értekezése a legszínesebb, a legtöbb meleget árasztó s a Nietzsche-ről írottal együtt nyelvi-leg is legfokéletebb, legfordulatósabb, legelevenebb.

Örömmel fogadhatunk egy ilyen munkát, amelynek minden lapja alkalmas arra, hogy elgondolkoztassa az ideges mának örökké rohanó emberét, emlékeztesse őt, hogy anyagi céljai milyen neveltségesek és hogy milyen helyrehozhatatlanul vét ön-maga és a nagy, szent élet, a lét ellen, ha ennek éppen legnagyobb igazságait hagyja figyelmen kívül.

—ó—s.

Könyv Jókairól az elszakított magyarságnak. Ahová innen a mi szavunk el nem juthat, Németországból oda is eljutott a centenáriumra az összefoglaló Jókai-megemlékezés. *Gál* János könyve (Jókai élete és írói jelleme, Berlin, Voggenreiter, 1925.) innen indult el tőlünk, Berlinben adták ki, „Bratislava-Pozsonyban” nyomtatták. Így váltottak útlevelet számára ahhoz a magyarsághoz, melyet — valóban sokszor úgy érezzük — oly távol vetett egymástól a szerencsétlen béke, mintha „idegen bolygókra dobált volna szét”. Nagy öröm hát, ha megjárja ezt a nehéz utat egy-egy könyv, mely a közösségről beszél. Hát még ha olyan juthat el, mely a mi lelkünkben szól Jókairól. A „komáromi magyar fiúról”, akit a „cseh-szlovák nemzet most ünnepélyes formák között a cseh-szlovák köztársaság állampolgárának ismertetett el és hivatalosan is befogadott nem-

zeti Pantheonjába”, de ki mégis, mint az ötvenes években, ott virraszt a magyar haza betegágya mellett, és „képzeletének minden tündöklő fantomját harcha viszi a lázálom rémei ellen”. Hálával gondolunk a belini cégre, hogy a cseh állami kisajátítás idején lelkünk szerint hordozza meg Jókai magyar hírét, s az íróra, hogy Jókai-kutatásai mellett arra is vállalkozott, hogy a megszállott területek nagy magyar olvasóközönségét végigkalauzolja ünnepeit írója csodavilágán s eszünkbe idézze ennek magyar nemzeti és világirodalmi jelentőségét.

De ez a könyv nemcsak a hasznos tett, hanem irodalmi értéke révén is számot tart az elismerésre. Úgy is, mint ismeretterjesztő munka, és úgy is, mint tudományos mű. Mert kettős célt követ: a népszerűsítésnek és a tudománynak egyformán szolgálni akar. A két szempont összekapcsolását, minden belső nehézség ellenére, a szükség is parancsolta. Jókai hatalmas olvasóközönsége az évfordulóra odaát is elsősorban neki szóló munkát várt. Ilyen feladatra viszont lelkiismeretes szakember nem vállalkozhatott anélkül, hogy önálló kutatások alapján ne kísérelje meg teljesebbé és igazabbá tenni Jókai írói arcképét. A kettős szempont kettős nehézségeket jelentett. És egy súlyos követelményt: a két cél között az egyensúly megtartását.

Munkája életrajzi részében a szerző inkább az első célt tartja szem előtt. Érdekes és lehetőleg teljes összefoglalásra törekszik. Szinte az egész Jókai-irodalom eleven ismeretével mondja el az író életének, pályájának, írói és emberi jellemének alakulását. Itt-ott talán túlzott érdeklődéssel a regényszerűség iránt, egy-egy adoma túlságos megbecsülésével, néhány jelentéktelenebb adat fölösleges említésével. Az irodalomtörténeti biográfus szempontjai mások, mint a szépirodalmi, vagy akár a történeti életírói. Kizárólagosabban irodalomtörténeti vagy essai-ista, hasonló helyzetben, semmi esetre sem szánja könyve egyharmadát életrajzra. Sőt valószínűleg teljesen lemond az önálló fejezetbe különített, szinte önmagáért való életrajzról, mert nem tartja feladatként tartozónak, hogy egy író jellemképének megrajzolásához mélyebben nyúljon az illető ma-

gánéletébe, mint Gyulai „Vörösmarty“-jában, vagy újabb műveikben a „Lansonisták”. Am a tények világán túl magyarázatot kereső érdeklődéssel kutat a „művészet-pszichológiai” problémák mélységeiben s új megismerésekre vágyódó lelkét nem csüggeszti a sokszor böles, de itt indokolatlan kényelem-filozófia „ignorabimus”-ával.

De, e kérdések hánytorgatásában, érezzük, sok megértéssel tartozunk. Nálunk a Gyulai által képviselt tudományos felfogás nem teremtett iskolát. Irodalomtörténetírásunkban szerephez jutott a páthosz és a regényesség. Jókai életéről szólva, bizonyára a Jókai- és Mikszáth-féle életrajzi források is csábíthatták szerzőnket, hogy nyomon kövesse „hősét” és — néha megfélemedezzek az íróról.

A második részben, már tárgya miatt is, elevebben nyilatkozik irodalomtörténeti érdeklődése és problémaoldó kedve. Módszerben is biztosabb és tudományosabb, anélkül, hogy megszűnnék általánosan érthető lenni. A Jókai-irodalom rengetegében széles és egyenes sétányokat vág, úgy vezet végig. A szem már messziről megpillantja az összefutó utak végén kiemelkedő monumentális Jókai-alakot, melynek közéről súlyát is megérzi. Az író témáiról, bonyolítási és megoldási módjáról, regény- és drámahőseiről szóló fejezetek mind hozzá közelebb kerülnek. Röviden drámáiról és költeményeiről is szól, hogy minden oldalról bemutassa az írot, és mértéket adjon összehasonlításukhoz. Aztán, munkája főfejezetében, Jókai alakját mintázza meg. Nagyságát négy főtulajdonság együttes megjelenésében látja: rendkívüli fantáziájában, humorában, mely a magyar faji léleknek és az író korának reprezentatív megnyilvánulása, irodalmunkban szinte versenytárs nélkül álló gazdag nyelvében, végül morális és nemzetnevelő értékében. E megállapítások bizonyára nem egészen újak, talán nem is végleges eredményei a Jókai-kérdés megoldásának, de itt figyelemreméltó észrevételekkel kapcsolatosak, és — különösen a stílusról szóló részben — finom egyéni elemzések eredőjeként adódnak.

Nem lehetne teljes a Jókairól alkotott kép, ha nem mutatná az írot a magyar irodalmi fejlődésbe is be-

állítva és elhanyagolná annak a rendkívüli tömeghatásnak feltüntetését, melyet idehaza és külföldön gyakorolt. A következő fejezetek ebből a szempontból veszik szemügyre. Mestereihez és tanítványaihoz való viszonyát, a „konzervatív és liberális” kritika állásfoglalását s az írónak a magyar kultúrában elfoglalt helyét világítják meg. A szűk keretek áttekintő összefoglalásra kényszerítik a szerzőt, így csak röviden érinthet egy-egy problémát s csak pár szóval utalhat a kérdés elvi hátterére és történeti fejlődésére. Vázlatossága mellett is nagyobb jelentőségű a Jókai és a külföld című rész, még inkább a fordításokat összeállító, nagy munkával és kiváló tudományos pontossággal készült összefoglaló fejezet. Ez Jókainak 27 idegen nyelven megjelent 826 kiadásáról számol be és 820 munkának teljes bibliográfiát megjelölését is nyújtja. E nagyfontosságú adatgyűjtemény minden eddigi hasonló összeállításunkat messze maga mögött hagyja. A Révay-féle bibliográfia (1900-ból) csak 375 fordításról tud, a Ferenczié is (1924-ből) mindössze 400-ról.

Egészében tekintve a könyvet, mint ismeretterjesztő munkát, a hatalmas anyag világos és rendkívül szemléletes előadásáért kell nagy elismeréssel illetni. A nagyközönség és iskolánk nemcsak a határon túl, de innen is, széles látókörrel és alapos tudással megírt, megbízható és vonzó beszédű kalauzt nyertek benne. A Jókai-magyarázat szegényes irodalmának nagy nyereségei azok a világos fejtegetések, ábrák, táblázatok, melyek írói jellemét igyekeznek vonalra vetíteni, s az a táblázat, mely a maga egész nagyszerűségében illusztrálja, hogy a komáromi magyar fiú milyen igazán meghódította a világot. Tudományos szempontból elsősorban azokat az engedményeket sajnáljuk, melyeket szerző a népszerűsítés érdekében tett, véleményünk szerint szükségtelenül. És itt nemcsak az elmulasztott alkalmakra gondolunk, de stílusának némely pongyolaságára (pl. a Gyulai-féle kritika jellemzése és indokolása), főképpen pedig futtában odavetett elhamarkodott állításaira, egy néhány fölényes biztonsággal kimondott, nagyon is vitatható, ítéletére.

Túlzás például a zsenialitás ge-

neologikus magyarázatát egyszerűen „filius-ante-patrem-okkeresésnek” bélyegezni, nagy igazságtalanság a Jókai jellemalkotását bíráló kritikusokkal szemben „egyoldalúan berendezettség”, nyárspolgári realitásokhoz és lehetőségekhez szabott collstokk”-ot emlegetni s némi gúnnyal a kritikusok „sémaszabályzat”-áról és „az esztétika kikövezett és törvényes egyenes útjáról” beszélni. Nem olyan bizonyos az sem, hogy a magyar fajból hiányzik a fantázia, vagy hogy Jókai idejében „anachronizmus” lett volna a magyar realizmus.

Egyik megjegyzésében azt olvasuk, hogy szerző „Beöthy Zsolttól éveken át hallgatta a művészi képzés tanát”. Idézeteiből úgy látjuk, ismeri a legjobb német esztétikusokat. Nagy kár, hogy e tanulmányokat alaposabban nem használta fel a Jókai-probléma elmélyítéséhez és új szempontú megvilágításához. Ösztönözhet adhattak volna erre azok a nagyjelentőségű magyar munkák, melyek újabban nálunk is előtérbe helyezték a művészet-pszichológiai és szellemtörténeti kérdéseket, és irodalomtörténetírásunk elmulasztott feladataira figyelmeztettek. De mindez bizonyára csak idő kérdése. Aki első nagyobb munkájában, ketős célt is szolgálva, ennyi számottevő értékkel tudta gyarapítani a tudományt, az bizonyára nem késik, megértve az irodalomismeret új szükségleteit, teljes tudományos képességét munkába állítani és ennek szolgálatára szentelni.

Müller Lipót.

George Birmingham: A Wayfarer in Hungary. (Methuen & Co. kiadása. London, 1925.) Ismét angol könyv Magyarországról. Szerzője, jólismert — Angliában jólismert — novellista, két évet töltött hazánkban, mint a budapesti brit alattvalók lelkesze. Két esztendőn át kétségtelenül nyitott szemmel járt-kelt e számára szokatlan világban és tapasztalatait, benyomásait *Vándor út Magyarhonban* című kötetében foglalta össze.

Trianon utáni országunkról áttekinthető könyvet írni, főleg a külföld számára, nem csekély feladat. De Canon Hanney, illetőleg írói néven George Birmingham, nem tulajdonít művének nagy fontosságot. Előszavából arra következtethetünk,

hogy egyáltalán nem szándékozott tudományos értekezést tartani Magyarországról, sem pedig úticalauzt írni, a szó Baedeker-i értelmében. Mindössze az idegen földet járt utazó tapasztalatait meséli el könnyed, szinte csevegő modorban. Ez az utazó azonban szeret a saját lábán járni és saját szemével nézelődni. Hallomásból szimpatikus népek tartotta a magyart s midőn az első alkalom kínálkozott, eljött, hogy közelről, szemtől szembe is megismerje. Igyekezett úgy a nyugati irodalom, mint a helyi „hivatásos és propagatív szellemű *felvilágosítók*” befolyásától mentes véleményeket nyilvánítani. Szántszándéknak kerülte a mértékadó körök ismeretségét. Könyve előszavában mondja: „Szivesebben szedek magam virágot, olyant, aminő éppen megtetszik, mintsem hogy a virágárúsnál kész bokrétát vásárolok... Jóllehet — teszi hozzá —, készséggel elismerem, hogy a virágárús bokrétája csinosabb az enyémnél.”

Ilyenformán nem csoda, ha ez a bokrétá — melyben a forradalom utáni Magyarország sokszérvű életmegnyilvánulásai, bár hézagosan, összefűzvék — különféle és igen különböző színezetű virágoktól tarka. Annymira tarka és helyel-közzel mérőben elütő színhatású, hogy alaptónusát aligha lehetne egyszeri megtekintésre eltalálni. Ezt a szerző maga is érezheti, mert előszavában ilyen kijelentéssel él többek közt: „Csodálom a magyarokat, ami talán arra vezetett, hogy hasonlóbbakká festettem őket az angyalokhoz, mint aminők. Viszont némelykor olyanymira felbosszantottak a magyarok, hogy kegyetlenül sértő dolgokat mondtam róluk és nekik.” Szomorú, de az utóbbi esetekben nem egyszer mond józan, észszerű igazságokat. Általában józan észszerűség sugallja legtöbb megjegyzését és következtetéseit; az anyagi világ éles tudatát jelentő angol, illetőleg ír szellem világszemlélete nyilvánul meg mindvégig soraiban. Az a valami, amit praktikus gondolkodás-módnak nevezünk, de teljességgel nem tudunk magunkévá tenni. Mind ez nem jelenti azt, mintha csupán csak az élet materiális vonatkozásai érdekelnék. Mert a történelmi hagyatékok előtt éppoly érdeklődéssel áll meg, mint egy-egy modern épület homlokzatánál, vagy a Nagy